

ZAŁĄCZNIK NR 1

AUTOREFERAT

w procedurze wszczęcia postępowania habilitacyjnego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo

1. Imię i nazwisko:

Jolanta Kazimierczyk-Kuncer

2. Posiadane stopnie i dyplomy naukowe:

- 1981 – magister filologii rosyjskiej – praca literaturoznawcza (w języku rosyjskim) pod tytułem *Problem obowiązku i sumienia w utworach o tyłach wojny (utwory W. Astafiewa, Cz. Ajtmatowa i W. Tendriakowa)* – promotor dr Swietłana Brykina
- 1994 – studia podyplomowe w zakresie bibliotekoznawstwa, I i II stopień specjalizacji zawodowej (1995, 1996)
- 2004 – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii – dysertacja pt. *Uniwersalizm w kulturze Rusi na przestrzenie IX – I połowy XVI wieku* napisana pod kierunkiem prof. zw. Jerzego Hauzińskiego. Recenzenci: prof. dr hab. Antoni Giza (Uniwersytet Szczeciński) i prof. zw. Krzysztof Pietkiewicz (UAM Poznań). Obrona dysertacji – Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego (obecnie Uniwersytet im. Kazimierza Wielkiego).

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

- od 01. 10. 1999 – asystent w Instytucie Neofilologii Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku
- od 01. 04. 2004 (do 30. 09. 2017) – adiunkt w Instytucie Neofilologii Akademii Pomorskiej w Słupsku, w Zakładzie Glottodydaktyki (łączonej z kulturoznawstwem), a następnie w Zakładzie Literaturoznawstwa (w tym okresie dwukrotny urlop zdrowotny: 6 i 9 miesięcy).
- od 01. 01. 2018 – starszy wykładowca Politechniki Koszalińskiej (w Studium Języków Obcych)

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust.2 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2017 r., poz. 1789).

Podstawą do wszczęcia przewodu habilitacyjnego wskazuję monografię:

Jedźmy do Rosji. O kulturze rosyjskiej we francuskiej literaturze podróżniczej XVIII i pierwszej połowy XIX wieku (Wydawnictwo Naukowe Marszałek, Toruń 2018, ss. 314).

Recenzenci monografii: dr hab. prof. UAM Beata Waligórska-Olejniczak i prof. dr hab. UG Franciszek Apanowicz.

Dystertacja *Jedźmy do Rosji. O kulturze rosyjskiej we francuskiej literaturze podróżniczej XVIII i pierwszej połowy XIX wieku* prezentuje – w tle dialogu kulturowego Rosji i Francji epok panowania Katarzyny II, Pawła I, Aleksandra I i Mikołaja I – rozległą, dopełnioną szerokim kontekstem historycznym, panoramę przestrzeni kulturowej *imperium russorum*. Wyłania się ona z rozważań francuskich eksploratorów: abata i astronoma Chappe’a d’Auteroche’a, dyplomaty hrabiego Philippe’a Ségura, wykładowcy Charlesa Massona, powieściopisarki madame de Staël, którzy podejmą trud rozszyfrowania kulturowego kolorytu azjatycko-europejskiej hybrydy. W europejskiej świadomości pozostawała ona wciąż tajemniczą krainą dalekiego Wschodu, a jej naród barbarzyńską nacją, mimo zainicjowanej przez Piotra I europeizacji kultury, kiedy to tradycje Świętej Rusi ustąpiły miejsca nowym ideom, normom i obyczajom.

Poszukującą swej tożsamości Nową Rosję w jej ambitnej drodze na Zachód wesprze, a uczyni to i wymiennie, i efektywnie, Francja (czego starałam się dowieść w części I – *Rosja XVIII i pierwszej połowy XIX wieku z Francją w tle*). Oświeceniowa filozofia wskaże Rosji kierunek postępu, by mogła ona, w duchu oświeceniowego absolutyzmu, ewoluować w uniwersalne „carstwo prawdy i szczęścia”¹. Tenże „rosyjski miraż”² – kreowany zarówno przez samą Katarzynę II, jak i jej piewców: Woltera, Diderota, gdzie „wyobrażeniowa rzeczywistość staje się bardziej rzeczywista niż świat realny”³ – stanie się przedmiotem wnikliwych analiz europejskich obserwatorów. Zaś, obnażając fantazmatyczny

¹ В. Кантор, *Санкт-Петербург: Российская империя против российского хаоса*, Москва 2008, с. 482.

² Pojęcie „rosyjski miraż” wprowadził do literatury przedmiotu francuski badacz Albert Lortholary (w *Les „Philosophes” du XVIIIe siècle et la Russie: le Mirage russe en France au XVIIIe siècle*, Paryż 1951). Wiera Milczina, dokonuje jakościowego podziału kategorii „mirażu” na dwa nurty: progresywny i regresywny. „Miraż” progresywny ograniczony był chronologicznymi ramami II połowy XVIII wieku (epoki Katarzyny II, kontynuatorki reform Piotra I), wieku kulturowego przewrotu. „Regresywny” zaś odnosił się do I połowy XIX wieku, lat trzydziestych i czterdziestych, gdy w zmieniającej się rzeczywistości porewolucyjnej Francji Rosja stanie się „jedynym miejscem w Europie, gdzie nie tylko zachowana jest absolutystyczna monarchia, ale i rozkwita ona dla dobra jej władców i poddanych”. Zob. В. Мильчина, *Россия и Франция. Дипломаты, литераторы, шпионы*, Санкт-Петербург 2006, с. 344-345.

³ R. Forycki, *Droga do Rosji. Spór o imperium carów (1761-1839)*, Warszawa 2013, s. 133.

mit rosyjskiego systemu społeczno-politycznego, podejmą się oni próby jego deziluzji, a proces ten ilustrują kolejne części: część II – *Chappe'a d'Auteroche'a poszukiwania Nowej Rosji*, część III – *Louisa Philippe'a de Ségura zapiski o imperium russionum*, część IV – *Sekretność rosyjskiego fantazmatu – zapiski Charlesa Massona*, część V – *Rosyjskie itinerarium Madame de Staël*. Zwieńczeniem niejako deliberacji francuskich podróżników okazał się, wciąż kontrowersyjny w rosyjskiej historiografii, autorament percepcji Rosji i jej kultury, klasyka europejskiej myśli politycznej, autora listów *Rosja w 1839 roku*, markiza Astolphe'a de Custine'a. Wbrew logice i retoryce wyrafinowanej kulturowej promocji Rosji, ignorując niejako ów kunszt prestiżu, z jakim jej władza pielęgnowała swój nieskazitelny wizerunek w Europie, a także procedury jednego ze środków nadzoru: nachalnej „uprzejmości” przedstawicieli władz, ograniczającej „pole obserwacji”⁴ – ostatecznie zdemaskował on oblicze demonicznego państwa fasad, z jego uniwersalnym „palladium” – samodzierżawiem. Zaś kreślony jego erudycyjnym piórem i emocjami obraz Rosji – pełnej pozorów, „falszywej cywilizacji”⁵, którego ilustracją jest część VI *Markiz Astolphe de Custine w dyskursie Zachodu i Wschodu* – to w istocie opowieść o rosyjskim świecie *à rebours*, o jego, jak uaktualni niemalże wiek później Andre Gide, „ukorzonym, wylęknionym (sterroryzowanym), ujarzmionym”⁶ narodzie.

Czy istotnie cudzoziemcy eksplorujący Rosję XVIII i XIX wieku okazali się, jak zarzuca im w znacznej większości historiografia rosyjska, manipulującymi historią krzywoprzysięzcami, którzy, „myśląc stereotypami” o barbarzyńskim imperium Północy, wyznaczyli skamieniałe granice między „Wieczną Europą” a „Wieczną Rosją”? Czy też obraz narodu rosyjskiego – tłamszonego wiekami przez despotię władzy – malowany piórem francuskich podróżników różni się od refleksji rosyjskich Europejczyków, którzy nierzadko wieńczyli je dobitną refleksją, w stylu Hercenowskiej retoryki, że Rosja dla nich to „okropne społeczeństwo, [...] okropny kraj”⁷? Bez wątplenia dysponentem odpowiedzi na zadawane wielokrotnie pytania pozostaje markiz de Custine, który wprawdzie nie zdołał dostrzec pełni prawdy o Rosji, bowiem, jak zdiagnozuje Gustaw Herling-Grudziński, oglądał ją tylko jednym sprawnym okiem: „[...] Było jeszcze za wcześnie, by zaostrzyło się także drugie oko i ujrzało pod powierzchnią kraj podziemny, w którym życie społeczne jest permanentną

⁴ A. de Custine *Rosja w roku 1839*, przekład P. Hertz, Warszawa 1995, t. 1, s. 446,445.

⁵ Cyt. za: E. Kiślak, *Car – trup i król – duch. Rosja w twórczości Słowackiego*, Warszawa 1991, s. 18.

⁶ A. Gide, *Powrót z Z.S.S.R.*, przekład J. F. Skiński, Warszawa 1937, s. 55.

⁷ A. Hercen, *Dziennik*, [w:] idem, *Eseje filozoficzne. Rosja i stary świat*, przekład W. Bieńkowska, Kraków 1966, t. 2, s. 690.

konspiracją w obronie prawdy”⁸. Udało mu się jednak, podobnie jak jego poprzednikom, pionierom deziluzji Rosji: d’Auroche’owi, Ségurowi, Massonowi czy, w zawołowanej nieco formie, de Staël – odsłonić, skrywane pod „bezczelną dyplomatyczną fikcją”⁹, despotyczne oblicze Rosji; z jej ideologicznym spektakularnym *spiritus movens*: opanowaną do perfekcji sztuką kłamstwa, która, dowodzić będzie niemalże dwa wieki później ich rodak Beçonson, „jest tak stara jak sama Rosja”¹⁰. Zignorowawszy fakt, iż „pamięć” w Rosji należy do cesarza, który „według własnego upodobania zmienia dzieje kraju”¹¹, francuscy podróżnicy obrazoburczo zawłaszczyli ją sobie, tworząc w jej przestrzeni *residuum* intelektualnej i twórczej eksploracji Rosji. Mimo nieobecności w ich percepcji tej „innej Rosji”, tak ważnej również i dziś, zdołali oni przebić mur kłamstw i przedstawić ją „taką, jaka jest”, a nie taką „jaką by chciano pokazać Europie”¹².

Adresatem tego zbiorowego europejskiego *magnum opus* – którego współautorami byli, obok de Custine’a, także d’Auroche, Ségur, Masson – namaszczonego głośnym moralnym imperatywem: „oddawać cześć prawdzie”¹³ – był, przede wszystkim, Zachód, choć i cała niemalże Rosja czytała, krążące wówczas jedynie w bibliofilskim „podziemiu”, francuskie memuary. Ich historiozoficzne rekonstrukcje Rosji wydają się określać jej tożsamość na mapie imaginacyjnej ówczesnej Europy. Egzystująca, jak zdiagnozuje de Custine, pod „naporem dwóch współobecnych, lecz nader różniących się od siebie, niespójnych cywilizacji”¹⁴, Rosja oczekiwała od etranżerów, uwyraźni Gide, „[...] nie nauki, ale hołdów”¹⁵, absolutnie nie gotowa na prawdę o sobie, którą oferował jej zachodni świat. Mimo to jej francuscy emisariusze, rewelatorzy prawdziwego oblicza rosyjskiej kultury, drażniąc Wschód swą europejską autoafirmacją i jej sztandarowym hasłem: wolnością, pochylać się będą nad wiktyimizowanym narodem rosyjskim. Dowodzić oni będą, iż barbarzyństwo, poddaństwo, tyrania władzy to absolutnie nie, jak uskarża się historiografia rosyjska, uruchamiany politycznie i poddawany literackiej obróbce „mitogeny rosyjski materiał”¹⁶. W swych empatycznych deliberacjach uwyraźnią światu, iż Rosja – namaszczona

⁸ Cyt. za: T. Sucharski, *Polskie poszukiwania „innej” Rosji. O nurcie rosyjskim w literaturze Drugiej Emigracji*, Gdańsk 2008, s. 11.

⁹ A. de Custine, *Rosja w roku 1839...*, t. 1, s. 329.

¹⁰ A. Besançon, *Święta Ruś*, przekład Ł. Maślanka, Warszawa 2012, s. 11-14.

¹¹ A. de Custine, *Rosja w roku 1839...*, t. 2, s. 429.

¹² Ibidem, t. 1, s. 24, 106.

¹³ Ibidem, t. 2, s. 411.

¹⁴ Ibidem, t. 1, s. 321.

¹⁵ A. Gide, *Powrót z Z.S.S.R...*, s. 43.

¹⁶ В. В. Орехов, *Миф о России во французской литературе первой половины XIX века*, Симферополь 2008, с. 54.

„eschatologicznym ekskluzywizmem”¹⁷ i, wciąż żywą, jak podkreślał „Kustinowiec” Zbigniew Brzeziński, imperialną świadomością, tą „skomplikowaną pajęczyną utkaną z religijnego mesjanizmu, długo traktującego Moskwę jako Trzeci Rzym”¹⁸ – to w istocie, z bólem puentować będzie rosyjski Europejczyk, „[...] bezdenna przepaść, odmęty”¹⁹, pochłaniające swe ofiary. Bez znamion rusofobii, jedynie z wiarą Gide’a, że „[...] prawda, choć bolesna, jeśli nawet rani, prowadzi do uzdrowienia”²⁰, demonstrować będą w Europie swój sprzeciw wobec rosyjskiej tyranii, ciemniejącej naród. Intencje tych szlachetnych wojażerów myśli dostrzeże wielu, także po rosyjskiej stronie, a Hercen swą gorzką konstatacją złoży hołd Custinowskiej – reprezentatywnej *Rosji w 1839 roku*: „Ciężko nam, bo wyczuwamy w niej okropną prawdę, i przykro, że obcokrajowiec dotknął bolączki; ale wiele rzeczy z nim godzi, przede wszystkim zaś jego miłość do ludu”²¹

Ta empatia francuskich odkrywców *l’empire des façades* okaże się największą, nie do przecenienia, wartością wyniesioną z ich podróży, ale i z pełną buty awersją odrzucaną przez tych, którzy gromkimi krzykami oburzenia zagłuszać będą europejskich kontestatorów, arbitralnie diagnozujących, że naród rosyjski pozostaje wciąż zawieszony między mrokiem barbarzyńskiej tradycji, a światłem oświeconej Europy, z przewagą ciemnej mocy barbarii. To ona skazywała słowiańską z mowy i wiary Rosję – która miała nadzieję stać się „wielkim pomostem między Europą a Azją”²² – na istnienie po stronie wynaturzonego, azjatyckiego Wschodu. Winnych tej degrengolady zniewolonego narodu i unicestwienia jego ducha, bez którego nie mogła narodzić się jeszcze „inna Rosja”, wskazali w swych poszukiwaniach nowej Rosji, retoryką tak pożądaną prawdy, mniej czy bardziej czytelnie, zarówno d’Auroche, Ségur, Masson, de Staël, jak i, jak określi de Custine’a Irena Grudzińska-Gross, „nasz współczesny”.

Fundamentalna dla niniejszej pracy wydaje się konstatacja, że to właśnie francuscy podróżnicy poszukujący na dalekim Wschodzie Nowej Rosji byli najbardziej predestynowani do tego, by oceniać i weryfikować skalę infiltracji i asymilacji rodzimej kultury na rosyjskim gruncie. W ich kulturowy status – dominanta i katalizatora cywilizacyjnych przemian wpisana była, niejako *ex cathedra*, dialektyka myślenia kolonialnego hegemonu, stąd i nadmierny krytycyzm sądów wyrafinowanego europejskiego ewaluatora. Jednakże efekt tych peregrynacji, ich doświadczenie imperialnej tożsamości Rosji, ale i Rosji okupowanej

¹⁷ E. Przybył-Sadowska, J. Sadowski, D. Urbanek, *Rosja. Przestrzeń, czas i znaki*, Kraków 2014, s. 240.

¹⁸ Z. Brzeziński, *Plan gry. USA – ZSRR*, przekład J. Kowalski, Warszawa 1990, s. 18.

¹⁹ A. Hercen, *O rozwoju idei rewolucyjnych w Rosji*, [w:] idem, *Eseje filozoficzne. Rosja...*, t. 2, s. 164.

²⁰ A. Gide, *Powrót z Z.S.S.R...*, op. cit., s. 14.

²¹ A. Hercen, *Dziennik. Rok 1843, Moskwa*, [w:] idem, *Eseje filozoficzne. Rosja...*, t. 2, s. 688.

²² A. Hercen, *O rozwoju idei rewolucyjnych w Rosji...*, t. 2, s. 82.

kulturowo to nie tylko apoteoza kulturowej supremacji, w pełni blokującej jego otwartość na Inność. To również, gromki recenzujący głos nosiciela idei oświeceniowych, który podejmuje jednak syntonizną próbę zbliżenia ze Wschodem, już nie tak bardzo Innym i Obcym. Odnajduje w nim bowiem znane mu znaki kulturowego kodu, co pozwala mu wejść do tego nie-europejskiego świata, który redefiniuje w postkolonialnej optyce. Ta zaś winna oczyścić francuską percepcję z zarzutów tendencyjności i rusofobii.

Dla uwiarygodnienia rzetelności francuskiej percepcji – obnażającej ułudę rosyjskiej utopii XVIII i pierwszej połowy XIX wieku, gdzie „wyobrażeniowa rzeczywistość staje się bardziej rzeczywista niż świat realny”²³ – zasadny okazał się zabieg konfrontacji historiozoficznej rekonstrukcji Rosji francuskich misjonarzy wolności z ideami rosyjskich myślicieli: świątłych przedstawicieli rosyjskich Europejczyków i okcydentalistów. W ten wielowiekowy dyskurs Zachodu i Wschodu, któremu patronować będą wyżej wymienieni francuscy memuaryści, włączają się rosyjscy szafarze idei prawdy: Aleksander Hercen, Wissarion Bieliński i Mikołaj Bierdiajew. W XX wieku ich szeregi dopełnią współcześni epigoni markiza, których rosyjska historiografia okrzyknęła mianem złorzeczących Rosji „Kustinowców”, z ich trybunem i kontrowersyjnym eksponentem duszy rosyjskiej Wiktoorem Jerofiejewem na czele. Ich rozważania o Rosji niejednokrotnie okazywały się tożsame z historiozoficznymi, podbudowanymi także rzetelnymi materiałami źródłowymi, refleksjami francuskich podróżników, których nazwiska rzadko pojawiają się w krytycznych opracowaniach literatury rosyjskiej, a jeszcze rzadziej, wyłączając jedynie de Custine’a, w literaturze polskiej.

***Ordo* pola badawczego**

Przedmiotem studiów monografii są, wskazane już wyżej, reprezentatywne utwory francuskiej literatury podróżniczej XVIII i pierwszej połowy XIX. Jako nośnik doświadczenia i rozumienia ówczesnego świata te epistolarne makronarracje²⁴ stanowią egzemplifikację prowadzonego na wielu płaszczyznach dialogu kulturowego Rosji i Francji. Dobór tekstów uzasadniony jest chronologią historyczną i skupia się na czasach spektakularnej recepcji francuskiego dziedzictwa w kulturze rosyjskiej, redefiniujących w efekcie jej tożsamość,

²³ R. Forycki, *Droga do Rosji...*, s. 133.

²⁴ Zob. D. Kulczycka, *Elementy epistolarne we francuskich i polskich podróżach i pielgrzymkach romantycznych do Ziemi Świętej*, [w:] *Metaliterackie listowania. List jako dokument świadomości literackiej pisarza*, red. I. Sikora, A. Czajkowska, Częstochowa 2012, s. 17.

kiedy niedawna jeszcze „nieokrzesa Moskwa zamieniła się w dostojną i tajemniczą Rosję”²⁵. I to właśnie kultura rosyjska okaże się poznawczym medium, której przestrzeń, w znakomitej części, wypełniała europejska, głównie francuska, scheda cywilizacyjna.

W interpretacyjnej eksploracji zapisków, memuarów, listów z Rosji, które są odzwierciedleniem procesu nie tylko kulturowej interferencji, ale i cywilizacyjnej dominacji Francji nad Rosją, zastosowano strategię dialogu między kulturowym hegemonem, którego autorytatywnymi przedstawicielami są: d’Auroche, Ségur, Masson, de Staël, de Custine z myślicielami i badaczami rosyjskimi, głównie Hercenen, Bielińskim, Bierdiajewem, licznie cytowanymi w pracy.

Wychodząc z założenia Marii Delaperrière, że komparatystyka jest „formą dialogu zmierzającego do zrozumienia własnej tożsamości kulturowej, ale i odmienności”²⁶, jako zasadne uznano odniesienie się do perspektywy komparatystycznej, którą intuicyjnie wykorzystali, i wykorzystują także dziś, wszyscy podróżnicy. Przyjęcie tej optyki pozwoli, jak zapewnia Bogusław Bakula, „nie tylko zobaczyć własne ja wobec inności, [...] ale także wyraźnie dostrzec zjawiska odmienne, nieprzekładalne w perspektywie języka badacza, jego zaplecza kulturowego, świata, który reprezentuje”²⁷. Wprawdzie owa „nieprzekładalność” dyskwalifikuje niejako podróżnika jako obiektywnego eksploratora, ale świadomość, że komparatysta winien być także „analitykiem uwarunkowań społecznych, politycznych, kulturowych”²⁸ tchnie historyczną nadzieją na rzetelny, bezstronny (o ile jest to w pełni możliwe) i komplementarny przekaz obrazu określonej rzeczywistości.

Nieodzownym kontekstem interpretacji, uznanym za jedno z najskuteczniejszych narzędzi epistemologicznych, jest porównanie, które z jednej strony „ukierunkowuje myśl odbiorcy, postrzeganie [...], z drugiej zaś – zostawia mu pewną przestrzeń wolności interpretacyjnej”²⁹. Z tego przywileju wolności mniej czy bardziej świadomie korzystali francuscy podróżnicy, także i badacze, bowiem porównujemy po to, by „coś przybliżyć, objaśnić rzecz mniej znaną za pomocą bardziej znanej”³⁰.

²⁵ E. A. Thompson, *Trubadurzy Imperium. Literatura rosyjska i kolonializm*, przekład A. Sierszulska, Kraków 2000, s. 43.

²⁶ Cyt. za: M. Zelenka, *Komparatystyka a badania międzykulturowe*, [w:] *Komparatystyka dzisiaj*, tom 1, *Problemy teoretyczne*, red. E. Szczęsna, E. Kasperski, Kraków 2010, s. 46.

²⁷ B. Bakula, *Historia i komparatystyka. Szkice o literaturze i kulturze Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku*, Poznań 2000, s. 7.

²⁸ A. Hejmej, *Interkulturowość – literatura – komparatystyka*, „Teksty Drugie” 2009, nr 6(120), s. 37.

²⁹ E. Szczęsna, *Kategorie i zagadnienia komparatystyczne*, [w:] *Komparatystyka dzisiaj*, tom 1, *Problemy teoretyczne...*, s. 112.

³⁰ E. Szczęsna, *Retoryczność porównania*, „Litteraria Copernicana” 2015, nr 2 (16), s. 36.

Równie ważnym, dla przejrzystości niniejszych badań, zabiegiem okazało się usytuowanie ich w obszarze imagologii, zakorzenionej w literackich studiach komparatystycznych, w tym także w literaturze podróżniczej. Koncentruje się ona nie tylko na analizie literackiej wizerunku własnego narodu, ale także Innego, Obcego, z wyraźnie określonym kontekstem historycznym. Taktyka imagologii pozwoliła zdiagnozować, w jakim stopniu Francuzi budowali wizerunek Rosji, ów *image* Rosji – Innego jako subiektywny, ale i informacyjny obraz „oparty na obserwacji, zakorzeniony w kontekście kulturowym”³¹, a uwzględniając interdyscyplinarny dyskurs, także w kontekście historycznym, a w jakim poszerzali przestrzeń interpretacyjną, odwołując się do postrzegania *image’u* jako maski, dającej im przyzwolenie na pełną stereotypów interpretację.

Sygnując percepcję Obcego, Innego jako przedmiot studiów imagologicznych nie sposób pominąć ściśle powiązanej z nimi ksenologii, pojmowanej jako teoria różnic kulturowych. Zarówno w imagologii, jak i ksenologii obecne są badania nad stereotypem, uproszczonym obrazem, który „z góry określa sposób widzenia zjawiska”³² i w konsekwencji staje się kulturową projekcją o innych narodach. Stereotypy, podobnie jak i mity, pozostają w kręgu komparatystyki kulturowej, a ta, jako „dyscyplina nomadyczna”, narzuca „spojrzenie pozasystemowe” – interdyscyplinarne, z ideą „inności”³³.

Obecność Innego, Obcego na tle zagadnień tożsamości kulturowej jawi się fundamentem studiów orientalistycznych i postkolonialnych, skorelowanych z imagologią. Francuscy podróżnicy jako przedstawiciele Zachodu przyjeżdżali do Rosji, nieznaney i dalekiej krainy, zwanej Wschodem czy Orientem, zazwyczaj z negatywnym wyobrażeniem o jej kulturze, a bezpośrednie i pośrednie kontakty kulturowe, polityczne, styk dwóch różnych cywilizacyjnie światów, odmiennych kultur, kategoryzowały ich percepcję. Ta szkoła interpretacji zwana orientalizmem, której najwcześniejsze fazy rozwoju przypadają na przełom XVIII i XIX wieku – pojmowana jako „zachodni sposób dominowania, restrukturyzowania i posiadania władzy nad Orientem”³⁴, owym Innym, Obcym – znana była także podróżnikom francuskim. Ze swym kolonizatorskim dziedzictwem „sprzężeni” byli niejako w tradycje tej dyskursywnej formacji, która stała się punktem odniesienia dla postkolonializmu, obecnie jednej z efektywniejszych form „negocjacji interkulturowych”³⁵,

³¹ E. Grzelak, *Imagologia – narzędzie kreacji Innego w przekazie elektronicznym*, [w:] „Porównania” XX, 2017, s. 12-13.

³² Cyt. za: Z. Bokszański, *Stereotypy a kultura*, Wrocław 2001, s. 32.

³³ Zob. A. Hejmej, *Komparatystyka kulturowa: Interpretacja i egzystencja*, „Teksty Drugie” 2010/5 (125), s. 60-62.

³⁴ E. Said, *Orientalizm*, przekład M. Wyrwas-Wiśniewska, Poznań 2018, s. 29.

³⁵ Zob. A. Hejmej, *Interkulturowość – literatura – komparatystyka...*, s. 47.

która znacznie ułatwia, jak podkreśla Leela Gandhi, „demokratyczną wymianę poglądów między zantagonizowanymi spadkobiercami kolonialnej schedy”³⁶. W ich polemikę włącza się także literatura podróżnicza, określana mianem „*littérature de médiation*”³⁷.

Postkolonialna perspektywa pozwoliła nie tylko zrewidować, obciążone dziedzictwem imperialnym, francuskie eksploracje, ale też wyważyła ekspresję ich dyskursu, postrzeganego jako dominujący, narzucający, stygmatyzujący Rosję, co nieuchronnie sprowadzało retorykę podróżników francuskich na grząski grunt rusofobii.

W procesie pracy badawczej nasuwały się liczne pytania. Czy peregrynacje do Rosji tych, którzy spełniając Saidowski wymóg³⁸ stanęli z nią *tête-à-tête*, by odkryć jej tajemnice Zachodowi, to zaledwie efekt transferu bogatego rezerwuaru stereotypów o nieokiełznanej Rosji – antycywilizacji, upokarzające generalizacje i zideologizowane osądy, które konstruują Rosję jako podmiot organicznie niższy, upośledzony „wschodniością”? Czy ich wizja Rosji to jedynie światło odbite, budowane na bazie niepełnych informacji i mechanicznie uruchamianych schematów, bez naukowej podbudowy, co dowodzić miałyby tezie, iż w swym dyskursie Francuzi otwierają się tylko „[...] na język trudu doświadczenia, a nie poznania”³⁹? Czy istotnie ideologiczna wyrazistość francuskiej percepcji, ich ekspansjonizm kulturowy przeważa nad ich humanizmem?

Metodologicznym *continuum* powyższego szerokiego spektrum pytań odczytywanych w procesie analiz było przyjęcie postawy epistemologicznej, która oscyluje wokół jednego z ważniejszych pojęć komparatystyki – kulturowego kontekstu interpretacyjnego. Poszerzając pole eksplikatywne, uwybraźnił on cywilizacyjne asymetrie w dialogu Rosji i Francji, będące skutkiem binarnej opozycji Wschodu i Zachodu. Dzięki tej metodologii wielokierunkowy „ogład” powszechnie znanych stanowisk pozwolił wyeksponować niedostrzeżone dotychczas aspekty historyczno-kulturowe, a uruchomienie szeregu asocjacji, także socjologicznych czy politycznych (również współczesnego świata) sprzyja, jak się wydaje, zrozumieniu złożoności dziejowej dawnej i dzisiejszej Rosji.

Zamierzeniem moim było dowieść, iż prezentowany francuski pejzaż kulturowy Rosji XVIII- I połowy XIX wieku – choć „skażony” mentalnością postkolonialną czy też orientalizującą retoryką, nasycony również typizującymi refleksjami, spekulatywnymi konkluzjami – nie wykluczał koegzystencji obu światów: Zachodu i Wschodu. Kulturowe otwarcie się Rosji na Francję, poczynione zresztą z jej inicjatywy, a także poziom asymilacji

³⁶ L. Gandhi, *Teoria postkolonialna. Wprowadzenie krytyczne*, przekład J. Serwański, Poznań 2008, s. 10.

³⁷ Cyt. za: A. Hejmej, *Interkulturowość – literatura – komparatystyka...*, s. 41.

³⁸ „Każdy, kto pisze o Oriencie, musi stanąć z nim twarzą w twarz”. E. Said, *Orientalizm...*, s. 47.

³⁹ M. Kuziak, *Komparatystyka na rozdrożu?*, „Porównania” 4/2007, s. 17.

francuskiego dziedzictwa w dużym stopniu determinowały skalę postępu cywilizacyjnego Rosji i jej narodu, nieświadomego jeszcze faktu, że jego „gorliwe poszukiwanie europejskiej pełni znaczeń, [...] pragnienie posiadania świata kolonizatora wymaga równoczesnego wyzbycia się świata, który został skolonizowany”⁴⁰. D’Auroche, Ségur, Masson, de Staël, de Custine ze swą świadomością kolonialną na spotkanie z wytrawnym konkwistadorem – „kolonizowaną” francuską *mission civilisatrice* Rosją – wyruszają ze swym własnym zapleczem kulturowym i, *nolens volens*, stają się obserwatorami procesu definiowania jej nowej tożsamości Deklasując nieco dojrzewającą na ich oczach cywilizację, deformowaną obcym przecież pierwiastkiem – galomanią, który naruszał rdzeń samoświadomości narodu rosyjskiego, oceniali jej postępy z pozycji kulturowego hegemonu. Jednak w ich percepcji Innego (już nie tak Obcego) – autorytatywnie oskarżanej o imaginację i brak zrozumienia, można dostrzec w tle, tak pożądaną humanizm: „fundament polityki tolerancji i zrozumienia odrębności”⁴¹. Obie przestrzenie prezentowanych w monografii refleksji – francuskie: cytowanych wyżej podróżników i rosyjskie: autoryzowane przez rosyjskich Europejczyków, historyków, teologów, stają się demaskatorami rosyjskiego mirażu. Ich kategoryzujące spojrzenie to protest przeciw retuszowaniu rzeczywistości rosyjskiej, którą imperialna, wybiórcza pamięć historyczna, modelowała wedle swych ideologicznych potrzeb.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

a. praca naukowa

Początki mej pracy naukowej, której zwieńczeniem była wydana (na podstawie rozprawy doktorskiej), w 2008 roku w Krakowie, monografia *Zrozumieć Rosję. Uniwersalizm w kulturze Rusi od IX do XVI wieku*, determinowały niejako przedmiot moich późniejszych badań. Rosyjska przestrzeń kulturowa – początkowo IX-XVI wieku, kiedy to w procesie transplantacji na ruski-rosyjski grunt dziedzictwa kulturowego dwóch wielkich imperiów: Bizantyńskiego i Mongolskiego zrodziła się cywilizacja, której ton nadawał (jak się okaże na długie wieki) oryginalny dwusystem: prawosławie i samodzierżawie, dopełnione prawosławną soborowością – inspirowała mnie do dalszych analiz procesu transformacji tych uniwersalistycznych determinantów kultury rosyjskiej. Problematyce tej poświęcam, będące wycinkiem niedrukowanej wówczas jeszcze monografii, artykuły:

1. *Uniwersalizm mongolskiej idei imperialnej a formowanie się Wielkiego Księstwa Moskiewskiego.*

⁴⁰ L. Gandhi, *Teoria postkolonialna. Wprowadzenie krytyczne...*, s. 20.

⁴¹ B. Bakula, *Historia i komparatystyka. Szkice o literaturze i kulturze...*, s. 19.

2. *Charyzmat władzy cara Iwana IV Groźnego a bizantyjska doktryna imperialna.*
3. *Rosyjski chronotyp kulturowy a imperialne racje Rosji.*

Tłem, wyznaczającym kolejne kierunki badań – podbudowanych metodologią komparatystyczną, uwzględniającą perspektywę orientalistyczną (również postkolonialną) – okazał się niezwykle efektywny dialog kulturowy Rosji i Francji epok Romanowów: Piotra I i Katarzyny Wielkiej, a także Pawła I, Aleksandra I czy Mikołaja I. Dzieje infiltracji na rosyjskim gruncie francuskiego dziedzictwa ilustrują artykuły:

1. *Z rozważań o rosyjsko-francuskim dialogu kulturowym XVIII wieku.*
2. *Rok 1812 w procesie ekspansji kultury francuskiej w Rosji.*

Ów dyskurs czytelnie odzwierciedlać będą reprezentatywne utwory francuskiej literatury podróżniczej XVIII i pierwszej połowy XIX wieku, wśród nich, nade wszystko, listy z Rosji markiza de Custine'a. Jego kategoryzującej percepcji i jego bolesnemu doświadczeniu Rosji – jako Innego, choć nie tak Obcego świata, ale też jego humanizmowi, poświęciłam artykuły:

1. *Astolphe de Custine – sowietolog avant la lettre.*
2. *„List filozoficzny” Piotra Czaadajewa a „Listy z Rosji” markiza de Custine'a.*
3. *„Listy z Rosji. Rosja w 1839 roku” Astolphe'a de Custine'a w dyskursie polsko-rosyjskim.*
4. *Sankt Petersburg Europejczyka – markiza de Custine'a i rosyjskiego Europejczyka – Aleksandra Hercena.*
5. *Europejczyk markiz de Custine i rosyjski Europejczyk Aleksander Hercen wobec antytezy Sankt Petersburg – Moskwa.*

Eksploracje kolejnych autorytatywnych przedstawicieli kulturowego hegemonu: abata Chappe'a, d'Auteroche'a, Louisa Philippe'a de Segura, Charlesa Massona i Madame de Stael były przedmiotem wnikliwych analiz artykułów, zorientowanych na analizę kulturowego *entourage'u* rosyjskiego imperium, jego sytemu społeczno-politycznego, którego ofiarami stał się naród, pozostający w nierozzerwalnej symbiozie z tradycją prawosławia:

1. *Naród rosyjskich Europejczyków we francuskich rossica XVIII-I połowy XIX wieku (od abata Chappe'a, d'Auteroche'a do Jacquesa Ancelota).*
2. *Image narodu rosyjskiego w „Podróży na Syberię” abata Chappe'a d'Auteroche'a.*
3. *Rosyjskie itinerarium Madame de Stael z Napoleonem w tle.*
4. *Prawosławie i Cerkiew we francuskich Rossica XVIII wieku – Chappe'a d'Auteroche'a i Charlesa Massona.*

5. *Rosja Katarzyny II w zapiskach Louisa Philippe'a de Segura.*
6. *Sekretne zapiski Charlesa Massona o Rosji Katarzyny II.*

W kręgu mych zainteresowań pozostawała także sylwetka Aleksandra I, jego, będący przedmiotem zajmujących polemik, mistycyzm, który odsłaniam w artykule:

1. *W kręgu mistycznych nastrojów Aleksandra I.*

Wyniki swoich badań prezentowałam na wielu (łącznie 17) międzynarodowych konferencjach, których wykaz zamieszczam w Załączniku nr 2, zaś wszystkie, przywołane wyżej, artykuły wymieniam w Załączniku nr 3.

Jestem również współredaktorem dwóch tomów pokonferencyjnych *Wschód-Zachód w dialogu międzykulturowym* i *Wschód-Zachód. Dialog języków i kultur*, a także redaktorem wieloautorskiej monografii *Wschód-Zachód w nieprzerwanym dialogu*.

Pragnę również dodać, iż w ramach umowy o współpracy międzyuczelnianej: Akademią Pomorską w Słupsku i Uniwersytetem Państwowym w Mińsku (Białoruś) dwukrotnie (listopad 2010 i kwiecień 2013) odbyłam krótkie staże w Mińsku, wykorzystane także jako kwerendy biblioteczne, które uzupełniałam prywatnymi wyjazdami (Petersburg 2016, Mińsk 2018).

b. działalność dydaktyczna, popularyzatorska i organizacyjna

Na przestrzeni lat 2004-2017 w Instytucie Neofilologii Akademii Pomorskiej w Słupsku prowadziłam (oprócz ćwiczeń z praktycznej nauki języka rosyjskiego – fonetyki i ortografii) wykłady i ćwiczenia z historii i kultury rosyjskiej (studia I i II stopnia), w tym także wykład ogólnouczelniany, (ocenianych przez studentów w przedziale od 4, 67 do 4,91). Swym zasięgiem obejmowały one przestrzeń dziejów kultury Rosji od IX do XXI wieku, która znalazła odzwierciedlenie w tematyce wypromowanych przez mnie 18 prac magisterskich. Zrecenzowałam także 44 prace magisterskie i 3 licencjackie, a ich problematyka oscylowała zarówno wokół zagadnień czysto literackich (literatura XIX i XX wieku), jak i szeroko pojętych aspektów kulturowych.

W ramach działalności popularyzatorskiej, jako opiekun Koła Kulturoznawców, prowadziłam, w latach 2009-2010 i 2012-2013, w Ośrodku Teatralnym RONDO (przynależącym do Słupskiego Ośrodka Kultury) wykłady (z udziałem studentów), połączone z projekcją cyklu filmów, ilustrujących dzieje i kulturę Imperium Rosyjskiego epoki Romanowów. Podobne spotkania wykładowo-mulimedialne odbywały się także w Centrum Kultury Rosyjskiej w Słupsku, z rozszerzoną już przestrzenią kulturową do XXI wieku (2012-2014). Nieco szerszy zasięg (z udziałem lokalnego środowiska) miał mój współdział w

organizacjach wielu przedsięwzięć Słupskiego Ośrodka Kultury (odbywających się także pod patronatem Rektora AP) z którym, jako przedstawiciel Instytutu Neofilologii AP, aktywnie współpracowałam zarówno jako współorganizator: obchodów Dni Kultury Rosyjskiej (listopad 2008), w czasie których odbyła się promocja mojej, opartej na rozprawie doktorskiej, monografii *Zrozumieć Rosję. Uniwersalizm w kulturze Rusi od IX do XVI wieku* i Dni Kultury Rosyjskiej (listopad 2014), jak i realizator wielu projektów – grantów: 1. *Dusza polski i rosyjska* (październik 2012), w ramach którego wystąpiłam z wykładem dla studentów AP i mieszkańców: *Kulturowe determinanty cywilizacji rosyjskiej*; 2. *Człowiek świata jest potrzebny* (styczeń 2013), prowadząc spotkanie z prof. Tadeuszem Sucharskim, autorem książki „*Polskie poszukiwania Innej Rosji. O nurcie rosyjskim, w literaturze Drugiej Emigracji*”; 3. *Spotkanie, poznanie, zrozumienie* – (październik 2015); 4. *Słowiańskie bratanie* – październik 2016 (oczywiście z udziałem studentów filologii rosyjskiej).

W Ośrodku Teatralnym Rondo w Słupsku, w lutym 2019 roku, miała miejsce także promocja mej monografii *Jedźmy do Rosji. O kulturze rosyjskiej we francuskiej literaturze podróżniczej XVIII i pierwszej połowy XIX wieku* (prowadzenie dr hab. prof. AP Bernadetta Żyńis), która odbyła się z udziałem zarówno środowisk naukowych Słupska i Koszalina, jak i lokalnych. Zasięg mojej działalności popularyzatorskiej objął także Koszalin, miejsce mojego zamieszkania. Odpowiadając na zaproszenie Rotary Club Koszalin wystąpiłam (czerwiec 2015, spotkanie otwarte) z wykładem *Od Rosji Włodzimierza Świątego do Rosji Włodzimierza Putina*, a także moderowałam (także otwarte) spotkanie: *Przekuwanie historii w literaturę* z pisarzem Janem Kurylczykiem, autorem wielu publikacji z zakresu historii (miedzy innymi *Niezłomny z Nazaretu* czy *Słowiański przedświt*), które odbyło się w maju 2016 roku.

Nie mniej ważna w mej pracy jako pracownika naukowo-dydaktycznego jest wciąż działalność organizacyjna. Największym wyzwaniem, a i swego rodzaju osiągnięciem, było przyjęcie stanowiska sekretarza, a także członka rady naukowej Międzynarodowych Konferencji *Wschód-Zachód. Dialog języków i kultur*, organizowanych przez Instytut Neofilologii Akademii Pomorskiej w Słupsku – 2005, 2009, 2011, 2013, 2015. Za szczególne zaangażowanie, wysoko oceniany przez uczestników Konferencji poziom organizacyjny, dzięki któremu słupskie konferencje cieszyły się dużą popularnością w środowiskach naukowych Polski, Rosji, Białorusi, Litwy, Ukrainy, dwukrotnie otrzymałam Nagrodę Rektora Akademii Pomorskiej w Słupsku: w 2004 i w 2012 roku.

Na forum uczelnianym byłam członkiem Rady Wydziału (2004-2007), członkiem Rady Instytutu Neofilologii od 2004 do 2016, a także zastępcą Dyrektora Instytutu Neofilologii (2006-2007).

ZAŁĄCZNIK NR 2

UDZIAŁ W KONFERENCJACH

1. V Międzynarodowa Konferencja *Wschód-Zachód. Dialog języków i kultur*, Pomorska Akademia Pedagogiczna w Słupsku (wrzesień 2005), z referatem *Charyzmat władzy cara Iwana IV Groźnego a bizantyjska doktryna imperialna*.
2. VI Międzynarodowa Konferencja *Wschód-Zachód. Dialog kultur*, Akademia Pomorska w Słupsku (maj 2007), z referatem *Rosyjski chronotyp kulturowy a imperialne racje Rosji*.
3. VII Międzynarodowa Konferencja *Wschód-Zachód. Dialog języków i kultur*, Akademia Pomorska w Słupsku (wrzesień 2009), z referatem *W kręgu mistycznych nastrojów Aleksandra I*.
4. Międzynarodowa Konferencja *Współczesne badania nad kulturą, literaturą i językiem rosyjskim – 25 lat rusycystyki toruńskiej*, Uniwersytet Toruński (grudzień 2010), z referatem *Astolphe de Custine - sowietolog avant la lettre*.
5. XV Międzynarodowe Sympozjum Slawistyczne *Literatury i języki wobec swego czasu historycznego*, Uniwersytet Zielonogórski (maj 2011), z referatem *„Listy z Rosji” markiza de Custine’a w dyskursie polsko-rosyjskim*.
6. VIII Międzynarodowa Konferencja *Wschód-Zachód. Dialog języków i kultur*, Akademia Pomorska w Słupsku (wrzesień 2011), z referatem *„List filozoficzny” Piotra Czaadajewa a „Listy z Rosji” markiza de Custine’a*.
7. XVI Międzynarodowe Sympozjum Slawistyczne *Języki i literatury Słowian Wschodnich wobec swego czasu historycznego*, Uniwersytet Zielonogórski (maj 2013) z referatem *Markiz de Custine i Aleksander Hercen wobec antytezy Moskwa – Sankt Petersburg*.
8. XV Międzynarodowa Konferencja Slawistyczna *Polsko – wschodniosłowiańskie kontakty językowe, literackie i kulturowe wczoraj i dziś. Perspektywy rozwoju*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie (czerwiec 2013), z referatem *Sankt Petersburg Europejczyka markiza de Custine’a i rosyjskiego Europejczyka Aleksandra Hercena*.

9. IX Międzynarodowa Konferencja *Wschód-Zachód. Dialog języków i kultur* Akademia Pomorska w Słupsku (wrzesień 2013), z referatem *Naród rosyjskich Europejczyków we francuskich rossica XVIII-początku XIX wieku.*
10. XVI Międzynarodowa Konferencja Slawistyczna *Polsko – wschodniosłowiańskie kontakty językowe, literackie i kulturowe wczoraj i dziś. Perspektywy rozwoju*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie (czerwiec 2014), z referatem: *Prawosławie i Cerkiew we francuskich rossica XVIII-I połowy XIX wieku (Chappe'a d'Auteroche'a, Charlesa Massona i Astolphe'a de Custine'a).*
11. Międzynarodowa Konferencja *Europa Środkowo-Wschodnia: historia, kultura, literatura, język. Spojrzenie interkulturowe*, Uniwersytet Warszawski (czerwiec 2014), z referatem: *Image narodu rosyjskiego w memuarach abata Chappe'a d'Auteroche'a.*
12. X Międzynarodowa Konferencja *Wschód-Zachód. Dialog języków i kultur*, Akademia Pomorska w Słupsku (czerwiec 2015), z referatem *Rosyjskie itinerarium madame de Stael z Napoleonem w tle.*
13. XIV Międzynarodowa Konferencja *Rusycystyka europejska a współczesność*, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu (wrzesień 2015), z referatem *Rosja Katarzyny II w zapiskach Louisa Philippe'a de Segura.*
14. Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa *Podziemia w kulturze współczesnej*, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (maj 2016), z referatem *Sekretność „Sekretnych zapisków o Rosji” Charlesa Massona*
15. Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Słowiańszczyzna dawniej i dziś – język, literatura, kultura*, Uniwersytet Wrocławski (marzec 2017), z referatem *Rosja Pawła I w sekretnych zapiskach Charlesa Massona.*
16. XIX Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Polsko – wschodniosłowiańskie kontakty językowe, literackie, kulturowe*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie (czerwiec 2017), z referatem *Markiza de Custine'a podróż w głąb Rosji, w głąb siebie.*
17. Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Rusycystyka europejska a współczesność*, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu (wrzesień 2017), z referatem *Z rozważań Charlesa Massona o narodzie rosyjskim.*

